

VALAMIKOR SILENUS ÓRIZTE A FORRÁSOKAT

Állítják egyesek, hogy Silenus volt a szatírok apja – és ez igaz lehet. Legalábbis ő maga sohasem tiltakozott, amikor a részeg szatírok cinkosan felé mutogattak Bacchus tivornyáin. Úgy hitték – ő is részeg: kezében óriási szőlőfürtöt tartott, talán részeg volt, ha részegség az a mámor, amely a szellem készenlétéből származik; a figyelemből, az élmény fogadásának az öröméből.

Silenus már nem szerette Bacchust, mégis vele járt ünnepségről ünnepségre. Hozzákapcsolta valami, amit az emberek olyan jól megértenek: amikor Bacchus még gyermek volt és Dionüszosznak hívták, Silenus a karjában tartotta, hogy óvja sarutlan lábát a kövektől meg a tüskéktől. Karjai közt volt az élet, ez a védtelen nagyság; Silenus karjai nem felejtették el az átlátszóan tiszta melegséget, amely sohasem tapasztalt mozdulatra tanította őket.

Most már ő is öreg – arcán mélyen ül a nap, Dionüszosz is ifjává érett, régi nevét talán már elfelejtette –, mégis követi őt. Mit tudunk arról, miért követik egymást olyan lények, akik között látszólag semmilyen kapcsolat nincs; mit tudunk a szolidaritásról, a megalázottság öröméről és persze a reményről, hogy a jelenlét figyelmeztetése, az emlékezés kényszerítő ereje akadály lesz nagy örültségek elkövetésében.

Pedig Silenus nem tartozott az emlékekbe menekülőkhöz: emlékeit mindig az események megértésére használta, és fölényesen nevetett, ha fiatalságáról kérdezték. Úgy gondolta, fiatalsága csak arra volt jó, hogy most megértse a világot és önmagát. Mit is mondhatott volna? Pont olyan volt, mint a többi félistenek. Csobogó forrásokat őrzött néma szeretettel, s mikor a vágy arcokat rajzolt a kavicsok és a fodrok közé, akkor a nimfák után vetette magát, az övé lettek, hiszen ez volt testük törvénye. Ezt mondta volna el?

Inkább hallgatott: vívódásait nem értették volna meg ivótársai; miért szórakoztatta volna őket elmúlásának bizonyítkaival, emlékeivel? Talán el sem hitték volna valamikor volt isteni magányát, eszmélésének kérlelhetetlen felismeréseit. Ott,

a források időtlenségében tudta meg a félistenek sorsát: örökéletre kárhozottatott lényként közvetíteniük kell az emberek és a halhatatlanok között, lelket kell vinniük az élettelen dolgokba, hogy otthonosan mozogjanak közöttük a gőgös, de önmaguk nagyságától féltő istenek meg az áhítatra vágyó tehetetlen emberek.

Aki kezével követi az úrt – abból valódi ember sohasem lesz. Silenus ember nem lehetett; az emberek sem akartak azok lenni. De mit csináljon az, aki ujjai közt megérezte az úrt? Mit tegyen az, aki a semmit már magába zárta, és miközben mindenki félistennek nevezi, ő tudja, hogy a tehetetlenség már az úr részévé változtatta? Vágyait nem tapaszthatja az örökletbe, élnie kell, s közben eloszlanak benne a dolgok, számára lassan minden egyszínűvé lesz az ürrel, anélkül, hogy eloszolhatna benne nyomtalan. Mi legyen azzal, aki, mint Silenus, többet tud, mint amennyit tehet, s lassan a vágy meg a lehetőségek közötti szakadék puha mélységeibe merül?

Most ünneplik: a szatírok apjuknak nevezik, cinkosán röhgönek a részeg állattestűiek; úgy érzik, Silenus az övék, szakálla van, és néha négy lába van, hiszen kezével marja a földet, a tehetetlen ősmasszát, aki önmaga maradni nem tud, és inkább kínokat szül, semmint magának maradna. Silenus érti a Földanyát: nem tehetett másképp, fákat, forrásokot kellett szülnie, őt, Silenust, és a nimfákat, érti, de mégis homályos szeme a lázadó dühétől: miért éppen őt, nem egy mást izzadt ki magából Gala, miért kell ő tudja az ő agyával, miért kell éreznie az ő ujjjaival a sorsot, amelyről mit sem tehet.

Ünneplik a szatírok: saját magukat látják benne. A félistent, aki részegségében maga a halhatatlan mámor. S ő már mosolyog, mert tudja, azt is tudja, hogy ha ő is részeg lenne, ha az örök mámor részegségében lebegne, akkor maga is szatírrá változna, olyan lenne, mint azok, akik saját mítoszaikban saját mítoszukat élik, s arra rendeltettek – sohase legyenek józanok.

Ünneplik, pedig csak azt szeretnék, ha olyan lenne, mint ők: s persze olyan szeretne lenni ő maga is. Csak nem tud olyan lenni. Józanul kell látnia a mámort, még ha saját mámor is: ez az ő Silenus-sorsa.

Ugyan ki látott már részeg forrást, pedig a forrásban ott a mámor, a végtelen csobogás ködös és csábító öröme;

ugyan ki látott már részeg nimfákat, pedig viharos for-
gatagban lebegővé táncolják lábukat, testüket a szélbe öntik;

ugyan ki látott már részeg egeket, pedig hány zivatarban
világítja világga sorsát a foltokban elúszó nap!

Silenus látta a mámoros forrást, a Nimfát és a Napot, de
ő, a mámorok öre elmenekült sorsa elől, Bacchus nyomába
szegődött, hogy az emberek között vándorolva megértsen va-
lamit a világból és önmagából. Csak akkor Bacchus még Dio-
nüszosz volt, és éppen Kisázsia hegyeiből ereszkedett le ör-
jögő népe kíséretében. Az erotika mámorát élte: az istenek
azzal bízták meg, hogy adjon mítoszt az embereknek, az élet-
öröm, a kábaságba fúló tombolás mítoszáét.

Mert az emberek, amikor telítve érzik magukat szellem-
mel, hirtelen kételkedni kezdenek az Olümposzban, ám az
istenek nem szeretik a szkeptikusokat. Ezért adják az embe-
reknek a mítoszt: merüljenek csak önmaguk kimeríthetetlen-
nek látszó mélységeibe, találjanak jeladást a szkepszisre saját
magukban. Az istenek önmagukba fullasztják az embereket:
szeretik, ha tébolyukban csak életük tárgyának látják a többi
embereket, ha érzéki örömmel falják fel egymást a táncban,
a szerelemben vagy kéjesen testbe futó döfésekben.

Persze az istenek azt is tudták, hogy a mítosz az emberek
vérévé válik, ha kultusz tárgyává és az ünnepek rendjében
az állandóság szimbólumává teszik azt. Ezért jelöltek ki
szent helyeket, szent állatokat és jelvényeket: az emberben
a kultikus tárgy felidézi az önfeledt téboly mámorát, és már
ott táncol Dionüszosz hadában, örjög és cafatokra szaggat-
ja az út szélén álldogáló beavatatlanokat.

Silenus undorodva nézte a véres látványt: nem hihette, hogy
az emberek ilyen ostobák legyenek, és Bacchus hadában a
szelíd pásztorokból önkorbácsoló örjögökké váljanak. S
mégis, ezt tapasztalta: ahogy elhangzott az isten hívó szava,
egy csomó ember hívővé változott: feláldozta értékeit, mind-
azt, amiért egy életen keresztül küszködött, s már rohant
is a kilátástalan mámorba. Mégis követte Bacchust: tudta,
nem tehet mást. Nem tehet mást, mert ismeri már Dionüszosz
titkát, akit mítoszt teremteni küldtek az istenek az emberek
közé. Döntenie akkor kellett, amikor vele indult útra, most
döntésének súlyát hordozta a véres menetben. Ha a forrás
félistene marad, akkor saját halhatatlanságának mítoszáét
válik: de ő nem akart saját mítoszáét lenni. Isteni előjogai-

ról lemondani – nem volt joga. Mit tegyen az, aki csak annyit tud, hogy mit nem kíván tenni, és amit tenni kíván, ahhoz nincs joga?

Silenus most a szatírok között inkább az emberekhez hasonlított, mint az istenekhez. Tiszteletlenül cibálták szakállát, szemébe röhögtek az emberek, akiket elkábított Bacchus szava. Rondaságokat mondtak neki, részegnek látták, amikor egy óriási szőlőfürtöt összepréselt ujjai között és a friss nedűt poharába felfogva ivott, egyre csak ivott. Nem félték tőle: miért is félték volna? Nyavalyás volt, öreg és tehetetlen: a gyengéktől nem szoktak félni azok, akik erősnek érzik magukat, és Bacchus menetében mindenki úgy érezte, hogy nincs erősebb hatalom, mint éppen ő, a menetben tömeggé lett, személytelenségében istenné lett ember.

Mert önmagukkal szegényebbek lettek, most Bacchusra ruházták hatalmi képzeletüket: a kelekótya isten egyre nagyobb lett szemükben, azt hitték, magukat emelik hozzá, pedig mind lejjebb jutva csak önmaguk lábnyomát érték utol. Pásztor, akire hallgatott a család, és egy-két állat is követte szavát, most, hogy lemondott önmagáról, tetteinek személyes erejéről, azt hitte, nagy ember lett, mert Bacchust követi. Persze szegénységük is sokakat a horda részévé változtatott: a tehetetlenséget leplezni, kárpótolni magát valamiért, amiről tud, ami jó volna, de számára elérhetetlen – ez is a menetbe vonzotta az embereket.

És most, hogy hisznek magukban, már Silenust sem hagyják békén. Ingerlik őt, aki tehetetlen, mert tehetetlenné tette önmagát, rángatják, mert érzik: nem tud visszaütni; szánja őket, ő, a tehetetlen, s ezt nehéz volna megbocsátani. A száanalom jobban ingerelte őket, mint a korbács, amely egy-egy őrjüngő kezében majd ide, majd oda kapott, s tépte a húst embertelenül, személytelenül. De hát a korbács Bacchushoz tartozott, minél méltatlanabban bánt velük az isten, minél alaposabban taposta szét sorsukat a menet, annál boldogabbak voltak: most magasra jutottak, most, mikor szagatják testüket – igazakká, az istenhez méltóvá váltak. A száanalomban saját, feledni szánt emberségüket pillantották meg, és ezért gyűlölték. A szánakozó mindig Silenus volt.

Mikor Dionüszosz már meghódította Hellászt, Silenus vissza akart térni forrásaihoz. Az istenek a jelent adják a félisteneknek, s Silenus nem láthatta a jövőt, nem tudhatta, hogy

Dionüszosz a hódító rómaiakkal tovább menetel a történelemben, s Bacchus képében vezeti majd az ámokfutók, az önmagukat feledők hadát. Neki jó volt, hogy nem láthatta a jövőt – az embereknek sem kevésbé. Látták volna a győztes barbárokat, a Birodalom pusztulását? A mának éltek, és mivel a ma elviselhetetlen volt számukra, boldogan rohantak Bacchus után. Silenus nem tért vissza forrásaihoz; aki egyszer része a menetnek, soha többé nem térhet vissza az ártatlan élet naiv szépségéhez.

Tudta: tudnia kell. Mindent látnia, mert a jelent kapta az istenektől, s vissza a múltba nem menekülhet, a jövő pedig az istenek privilégiuma. De a ma, amely az övé – ez a ma egy gyönyörűséges véres menet. Ott táncol ő is, akár a nyegle kölykök, de csak a teste részeg, a szeme, a menetet látó – éber. Tudnia kell: de mit ér a tudás, mit ér, ha tudja: értelmetlen menet ez és véres is, mint minden, ami léte ellenére bizonyítani akarja létjogosultságát. Tudnia kell, de mit tegyen tudásával?

Silenust az istenek belekalkulálták a jelenbe: azt a feladatot szánták neki, hogy a menethez illő cselekvésben mindig előjáró legyen, s ezzel magyarázza az embereknek, mit kell tenniük. A közvetítő volt Bacchus és a menethez csatlakozók között – s ő azt tette, amit az istenek parancsoltak neki. De utálta magát, s borzongva látta az emberek arcán saját képét. Ha nem Bacchus parancsol, akinek szüksége van követőkre, talán megöli az embereket, hogy ne mutassák mámorba fitorodva az ő képét. De hát azok egymást ölték, s ezért Silenusban feltámadt a szánalom.

Az első félisten, akiben feltámadt ez az érzés – Silenus volt. Furcsa, hogy olyan hamar elfelejtették. Vagy éppen ő kívánta ezt a feledést, amely végleg ködbe burkol embereket, tetteket, isteneket? Nem! Silenus sorsa a jelen volt, a jövő tehát nem érdekelt. Ám az istenek éppen akkor tévedtek, amikor elvették tőle a jövőt, s tükröt adtak neki, hogy az emberekben megpillantsa önmagát. Bármit tett, az emberek követték szavát, mozdulatait.

Silenus az istenek összes parancsait végrehajtotta, de elborzadva saját látványától, szánakozni kezdett az emberek sorsán. Nézte a gondtalan szatírokat, akik saját mítoszuk kecskelábain szökelltek idétlenül, s vágyaikban több a bohóc-

ködés, mint a valódi kívánás. Mégis irigyelte őket. Vajon ő is szatírrá lehetne?

Pöfeteggé fújta arcát, szemére húzta a mámort, s úgy forogódott vágyait meresztve, mintha tényleg vágyai volnának. Az ide-oda ugrándozó szatírok között szökdécselt ő, a nehéz testű, mint a megszállott, akit titokzatos erők a föld és az ég törvényei ellen taszítanak. Most nem utánozták, de örültségeiben követték az emberek: Dionüszosz hada két oszlopra vált szét. Egyesek az isten körül gyülekeztek, mások körülötte, ezek is, azok is azt kiabálták, hogy ők az igaziak. Futárokat küldtek a falvakra és városokba: jön az örömök, a felejtés és a mámor istene, és jön Silenus, a nagy bohóc.

Ahogy az utakon hömpölygött a tömeg és mindenki egyformán kiáltozott: mi vagyunk az igazak, minket kövessetek, ahogy egyaránt széttépték és letiporták azokat, akik bámésszan és kétkedően, de végül is elég közömbösen az út mentén álldogáltak – semmi különbséget sem lehetett tenni közöttük. Egyformák voltak: együvé tartoztak, magas erő kapcsolta össze őket: a mítosz, amelynek egyaránt szolgálai voltak. Egymást licitálták túl, versengtek a tébolyban.

Ha eddig egyesek mértéket tartottak, mert figyelmeztette őket Silenus szemének tisztasága, most teljesen elfelejtették magukat: marcangolták, aki csak kezük ügyébe esett, véres mámorukban saját magukat sem kímélték, már berekedtek az üvöltéstől, és csak hörögni meg vijjogni tudtak. Ami eddig ellenállhatatlan játék volt, mely mindenkit a menetbe vont, most valamilyen előadásá váltzott: a piactereken a közönség körbe állva biztatta őket, ütemesen tapsolva hajszolta egymásnak a menet részvevőit.

Óriási röhögések jutalmazták a hegyes körmök és a körmönfont érvek összecsapásait. Senki sem hátrált, várta az ütést, s ha volt ereje, visszaütött; ha valaki azt üvöltötte: én vagyok az igazi, akkor nem késett a válasz: én igazibb vagyok; ha valaki elődjeire hivatkozott, akkor mások az elődök elődjeire hivatkoztak, nagyra még nagyobbat mondtak, rondaságra rondítva válaszoltak. Óriási röhögések jutalmazták valakit, mert a levelet zöldebbnek mondta annál, aki csak zöldnek nevezte azt, megtapsolták a földebb, a levegőbb kifejezéseket, mutogatták a habzó szájúakat, akik eszelősen rohángáltak körbe, amíg csak össze nem estek, hogy ezzel is demonstrálják: a kör – körebb, mint a kör.

Dionüszosz most már maga is megrettent: nem teljesítheti feladatát, s az istenek őt is felelősségre vonják, talán száműzik a múltba, vagy a jövőbe, ha nem vet véget a széthúzásnak, ha nem téríti vissza Silenust a közvetítő szerephez. Intett neki, majd figyelmeztette: nem tehet mást, mint amit számára kijelöltek az istenek, nincs joga a mítoszra mítoszszal válaszolni. Nem lehet szatírrá sem: Silenusnak silenusi feladatai vannak. S mikor az nem hallgatott rá, dühösen ütlegelni kezdte.

Ahogy Dionüszosz csapásai húsába téptek, Silenus jól érezte magát: magasztosnak érezte önmagát. Azt szerette volna mondani: nézzétek, emberek, értetek áldozom fel magam, mártír vagyok, szeressetek. De csak dörgő tapsokat hallhatott, s önfeledt vihogást. Azt szerette volna mondani: ne féljetek Dionüszosztól, ha menet nélkül marad, ha elhagyják az emberek, ő sem hatalmasabb, mint a táncoló pásztorok. De hiába mondott bármit, mert a pásztorok azt kiabálták, hogy ők dionüszosziabbak, mint maga az isten, ők hatalmasabbak, mint maga az isten, ők istenebbek, mint bárki az Olümposz lakói közül.

Ez térítette magához, és nem Dionüszosz figyelmeztetése és a reá mért ütlegek. Ismét döntenie kellett: az isteneket szolgálva megpróbáljon saját maga lenni, ravaszán megtévesztve őket, szemében őrizve a látók józanságát, vagy adja át magát szerepének, felejtse el kételyeit, éljen, ahogy élniük kell azoknak, akik megtanultak engedelmeskedni, mert gondolkodni fárasztó és kellemetlen? Saját mítoszává válni nem tudott: az eleven életet kapta cserébe: mítoszra mítosszal válaszolni méltatlan volt hozzá, ahogy méltatlan az emberek számára is. Mit tegyen? Parancsnak engedelmeskedve vállalja a kívülállás bölcsességét?

Aki parancsnak engedelmeskedik, nem lehet kívülálló, és mindenki parancsnak engedelmeskedik, Silenus is. Csak csapda a kívülállás mítosza, ismét csak csapda: a mítoszra mítosszal való válasz csapdája. Illúzió, fizetni kell érte. A látvány tehetetlen befogadásával, az egyedülléttel, a fáradtsággal, amit az alkalmazkodás árca okoz: mert színlelni kell a kívülállóknak, ő csak saját magának áll kívül, de mások számára mindig ott lesz, ahol van, mindig a parancsnak engedelmeskedő, parancsot követő.

Mit tegyen Silenus, aki benne van a menetben, érvényesek

rá a mámor és a parancs törvényei, de józan a szeme? Döntött: elmondja az embereknek, hogy milyenek, igen, milyenek ők, a mámorosak. Reájuk mutat. A mából a jelenbe tereli őket: ne csak nézzék, de lássák is magukat. Elmondja az embereknek, hogy véreznek, de valahol az erdőben és az erdő körül gyógyfüveket találnak, amelyekről tudnak is, csak akaratlanul elfelejtették.

Amikor kiröhögték, hogy magát mutogatja, akkor igazuk volt: nem volt sem jobb, sem szebb, sem igazabb a többiekénél. Most nem röhögnek rajta: egyesek gyűlölik, mások viszont a tócsák vizébe pillantanak és észreveszik saját arcukat. Egyesek tovább őrjöngenek, mások szétszélednek gyógyfüvet szerezni, Silenus pedig int nekik: csak menjenek, és mondják el mindenkinek: Bacchus nem más, mint a felejtés, a mámor mítosza. Fején koszorú: ő isten; kezében aranyos pohár, szemében a jövő szikrája, ő, Bacchus, a jövőben él, tudja, feljegyzik tetteit, nem feledkeznek meg róla azok, akik küldték. De az emberek? Nekik egy életük van, mámorukban csak önmagukat fosztják ki, a *ma* az övék, amit *jelenné* csak tettekkel tehetnek. Talán, ki tudja, minden az övék lehet, de csak a jelenben élhetnek.

Silenus most boldog volt: valami olyat érzett, ami megmagyarázhatatlanul a forrásokra emlékeztette. Elégtételt talán, hogy éppen ott csobog, ahol csobog, és tudja magáról, mi a feladata: szembeállni saját mítoszával és fennmaradni az istenek mámorba kábító mítoszai ellenére is.